

Симеон А. Симеонов /Simeon A. Simeonov

ИТАЛИЯ СЛЕД БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС: ПРОБЛЕМИ НА ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ

Italy after the Berlin Congress: Problems of the Foreign-political Identity

The paper deals with the problems that the Italian foreign policy had to face in the first years after the Berlin Congress. The author offers a keen insight into two major events: the conflict between France and Italy in Tunisia in 1881 and the requirements under which Italy becomes a member of the Triple Alliance on 20th of May, 1882.

В месеците преди и по време на Берлинския конгрес италианското правителство загърбва сферите на евентуални дебати, очертали се в изходната фаза на Източната криза с позитивна перспектива за защита на националните и регионални интереси на Кралството. Предпочел да заложи на хиперболите в представите за опасността, на която би се подложила или генерирала Италия, ако запази линията на съпротива спрямо австрийските балкански планове, на форума в германската столица външният министър граф Л. Корти поставя de facto страната в групата на незаинтересованите сили. С поведението си на помирител и с творческата си съпричастност към проблемите и решенията от общоевропейски интерес той постига главната цел на своята политика: да осигури гаранции за добронамереност от и към всички, в условността на подчертана свобода от претенции и ангажименти¹.

В този смисъл проблемите, с които се сблъсква Кралството на международното поле в началото на 80-те години на XIX в., се обвързват с противоречието между зададената тенденция на „съсредоточаване“, сиреч политиката на „чистите ръце“, от една страна, и необходимостта от активно (провокирано или не) присъствие на външнополитическата сцена, от друга. Историографската традиция на Апенините отчита тази особеност и дава редица отговори на въпросите, свързани с трудното адаптиране на Рим в новите условия². Неизбежно е така да се открие и една ясна перспектива на анализ на следвания курс, при което всеки следващ авторски опит може само да дообогати представите, обличайки с повече автентичност разбирането за този по същество преходен етап в разгръщането на италиан-

ската външна политика. Оттук и особената мотивация на българския изследовател, ангажирал се с проблема: да прозре в дълбочина предпоставките за онази особена активност на Италия в годините на т.нар. „българска криза (1885–1888 г.)”, в хода на която тя се утвърждава като Велика сила.

Негативните аспекти на поведението, следвано от граф Л. Корти в Берлин, намират отражение при сблъсъка между Италия и Франция в Тунис. В новите условия политиката на „съсредоточаване” извежда на преден план следната противоречива константа: от една страна, тази политика не изключва задължението да се защитават интереси, считани за най-значими с оглед бъдещето на нацията; но, от друга, отказът от собствена инициатива с цел да не се наруши европейското статукво, блокира възможността да се оперира по това задължение.

Една от задачите с най-голяма важност за Италия при запазване на равновесието на силите в Средиземно море е утвърждаването ѝ в Тунис – било по причина на географското ѝ положение, било поради наличието тук на многобройна италианска колония и установените с нея интензивни търговски и културни връзки. От 1861 до 1876 г. правителствата на Десницата изключват територията на Регентството (Тунис) от принципната си политика на отказ от завоевания. Нещо повече, италиано-тунизийският договор от 18 септември 1868 г. се сключва при условия, способстващи за разширяване на италианското влияние там³. В този смисъл предложенията, получени в навечерието и по време на конгреса в Берлин, Италия да пренасочи исканията си за компенсации към Тунис, са по същество признание за една вече установена реалност с ясна и общоприета перспектива⁴. Сдържаността на Рим по тези внушения произлиза от нагласата да не се усложняват отношенията с Франция, а и от предпазливостта, да не се прибягва до обвързване с ангажименти, лишени от гаранциите за подкрепа на предлагащите сили. Налага се разбирането, че италианската въздържаност от завоевателна политика е необходимата предпоставка за въздържане на всички заинтересовани в Тунис държави. А също и условие за запазване на гарантиращия авторитет върху статуквото на останалите, т.е. предлагащите сили.

Веднага след Берлинския конгрес обаче става ясно, че Третата република отказва да се съобразява занапред с политиката на взаимна сдържаност по отношение на Тунис. Поощрено от британска и германска страна, френското правителство не закъснява да изясни новата разстановка на въпроса пред кабинета в Рим. Известни са инструкциите, получени от посланика на Париж в италианската столица, Ноай, на 13 октомври 1878 г. Според тях, макар и да подчертава, че не възнамерява да присъединява в близко време териториите на бея (Регентството – б.м., С. С.), френският кабинет декларира, че предвижда налагането на по-стриктен контрол върху реда там, както и решимостта да се противопостави със сила на всеки чужд опит за установяване или частична окупация на тази територия. Предупредена, че не ще може повече да аспира за придобивки в Тунис, Италия получава поредното –

този път френско – предложение за компенсации в „друг пункт с аналогична значимост от северноафриканския бряг или в Албания”⁵.

Според едно историографско обобщение актуалната ситуация предлага на италианското правителство три ефективни варианта на поведение: 1) директно споразумение с Париж за запазване на статуквото в Тунис чрез взаимно признание на преобладаващите политически интереси (за Франция) и значителните национално-икономически интереси (за Италия); 2) отново пряко споразумение с Париж за признаването на Тунис като зона на френското влияние (с клауза за запазване на италианските икономически и др. интереси) и на Триполитания като зона на италианското влияние; 3) постигане на итало-английско или итало-англо-германско споразумение за защита на независимостта на бея⁶. Предполагаемата ефективност в тези алтернативи на поведение обаче влиза в сериозно противоречие с геополитическите амбиции и мотиви, предрешили поначало френско-италианския сблъсък в Тунис⁷. Що се отнася до търсената роля на Берлин и Лондон, по-прецизен е нюансът, посочен от Дж. Канделоро, за нуждата да се сондира в тези столици, но по-скоро с цел да се уточни реалното отношение на съответните кабинети към френските претенции.

Но управляващите в Рим⁸ предпочитат да останат верни на формулата за необходимостта от запазване на статуквото в Тунис – въпреки заявената промяна в позицията на Париж и без да се търсят преките контакти за преговори. Иначе казано, италианските правителства не успяват да се отърсят от илюзията, че евентуалната инициатива на Франция би била автоматически блокирана от френско-германските противоречия в Европа и от мнимото враждебно отношение на Англия към разширението на френските владения в Северна Африка⁹. Нещо повече, третият кабинет на Кайроли предприема действия в Регентството, които бързо втвърдяват френската политика и, в крайна сметка, ускоряват негативната за Италия развръзка.

Убеден, че битката трябва да се води не толкова в Европа, а в самия Тунис, премиерът решава да укрепи тук законното влияние на Италия. Предприетите от италианската консулска служба инициативи обаче се тълкуват от местния френски представител като „решителна интервенция в смисъла на противопоставяне на френското влияние”¹⁰. Най-сериозен е ударът, нанесен на 7 юли 1880 г. от компанията Rubattino, която, подкрепена и от правителството в Рим, печели в конкуренция с френска компания правото да построи жп линията Ла Голета – гр. Тунис. Този пробив французите определят като „хвърляне на ръкавицата”. Италианският посланик във френската столица, ген. Чалдини, предупреждава рязко за последиците от активността на Рим в Тунис. „Ако един сблъсък с Франция не ви тревожи, пише той, ако имате сигурни съюзници, ако се чувствате решени да се противопоставите на възможен френски ангажимент в Регентството, аз няма какво повече да добавя”¹¹. В доклада си от 25 юли 1880 г. посланикът отново заостря вниманието на своето правителство с цитат от изказване на френския външен министър Фрейсине: „Защо упорствате да мислите за Тунис, където вашата конкуренция може само за

кратко да смути нашите добри отношения? Защо не се обърнете към Триполи, където не бихте се сблъскали нито с нас, нито с когото и да било?”¹².

Макар че инициира играта на напрежение, италианското правителство не разполага със силни карти нито в психологически план – „за да не правим война, трябва да не се страхуваме от нея”¹³, гласи теза на Криспи от онова време – нито в дипломатически план¹⁴. Предлог за въоръжена инвазия Париж намира в нахлуванията на берберското племе крумири от Северен Тунис на алжирска територия. На 24 април 1881 г. в Регентството влиза френски експедиционен корпус и в продължение на две седмици го окупира изцяло. На 12 май в двореца Бардо, в околностите на столицата беят подписва договор, чрез който френският протекторат в Тунис става реалност.

Как рефлектират в Италия тези бързи и добре организирани френски действия? Когато в началото на април става известна подготовката на Третата република за интервенцията в Тунис, Кайроли е подложен на критика в Камарата. В защита на своята политика той заявява, че действията във Франция нямат за цел окупацията на Регентството. С развитието на френската операция обаче става ясно, че дните на кабинета са преброени. На 14 май, два дена след подписването на договора в Бардо, изпреварвайки поредното и очевидно твърде травмиращо за него обсъждане на външната политика в парламента, премиерът подава оставката на министерския си екип.

Няма съмнение, че що се отнася до италианската политика между 1878 и 1881 г., упорството и неадаптивността на Корти, както и противоречивостта на Кайроли – след 1881 г. той няма да се върне в изпълнителната власт – са ясни кризисни проявления в придържането към концепция, характерна за управлението до 1876 г. Още правителствата на Десницата след 1871 г. изпитват неудобствата от този курс, но надигналият се в хода на Източната криза европейски експанзионизъм утвърждава окончателно условията за неговата несъстоятелност.

В този смисъл неуспехите на италианската политика са последица от незрялост, породила противопоставянето между *волята* да се удовлетворяват националните интереси и *съпротивата* да се правят политически избори, налагани от международните тенденции. Плод на същото „младенчество” в голямата политика е и наивната нагласа, че Европа би се отнесла благосклонно и с разбиране към желанието на Италия за мирно съзряване на нейните сили, без при това да поема своя дял от отговорността и рисковете в дипломатическата игра, разгърнала се на континента¹⁵.

Провалът в Тунис не би следвало да се третира като рязък, случаен или неочакван мотив за съюзната ориентация на Италия към централноевропейските империи. Тенденцията на сближение с Берлин и Виена след 1871 г. има своя история и тя се пречупва през проблемните възли на италианската външна политика, повлияна на моменти от синхронизиращи подтици в германския или австро-унгарския курс.

Докато, по обясними причини, приятелските отношения с Хабсбургската империя остават приоритет не толкова на националната инициатива, а на кралските амбиции, гравитирането към Втория райх се подхранва естествено и от близостта на обединителната традиция, и от мащабната перспектива за сътрудничество в икономически и външнополитически план. От друга страна, наложената от Бисмарк след 1871 г. линия на сближение с Виена внася допълнителен акцент в германо-италианските отношения, който акцент, ако и да не вгражда непременно блокиращи елементи, поставя споменатите отношения в по-отчетлива конюнктурна зависимост.

Това проличава особено в месеците след Берлинския конгрес, когато, паралелно с разгръщането на френско-италианското съперничество за Тунис, еволюира и австро-италианската нетърпимост по иредентисткия проблем¹⁶. Напрежението кулминира до такава степен, че пристигналият през октомври 1879 г. във Виена германски канцлер (тогава се подписва австро-германският съюз – б.м., С. С.) не се двоуми да препоръча на австро-унгарския си колега Д. Андраши военно разрешение на проблема. Като последица от края на март 1880 г. Двуетидната монархия разполага и поддържа в продължение на месеци войски единици в близост до австро-италианската граница – акт, квалифициран на 10 април от италианския посланик във Виена Николис ди Робилант като откривена заплаха¹⁷.

В тази обстановка италианското правителство решава да направи официален сондаж в германската столица за условията, при които би се постигнал съюз с Райха. Отговорът на Бисмарк е с митологична известност: „Пътят за Берлин минава през Виена”¹⁸. Казаното от канцлера е пряко свидетелство за това какви са контекстът и възможностите, при които – далеч преди тунизийското фиаско да е станало свършен факт – се дава ход на италианската съюзна инициатива.

Започналите от есента на 1880 г. преговори между Рим и Виена се провеждат в условията на „дълбока” секретност. Кавичките в случая касаят германското посредничество, осигурено чрез прекия ангажимент на германския посланик в Италия Кьодел. Принципната теза, застъпена от италианския преговарящ граф Мафей – генерален секретар на външното министерство – е построена върху изискването Австро-Унгария да поеме задължението за въздържане от експанзия на Балканите във вреда на италианските интереси. „Италия – заявява графът пред довереното лице на новия австро-унгарския външен министър Х. Хаймерле, – желае да бъде приятелка на Австрия и да зачита нейните интереси, но при условие, че Австрия прави същото. Необходимо е имперското правителство да вникне в нашата ситуация (предвид иредентизма – б.м., С. С.), да приеме, че ние зачитаме обществените настроения, които буквално биха се взривили в случай на разширение на Австрия по посока на Адриатика”¹⁹.

В отговора на барон Хаймерле от 17 февруари 1881 г. се съдържа съгласие за сключването на договор, основан на взаимния неутралитет. Като поема задължението да зачита Берлинския договор и да се въздържа от политика на експанзия

в посока Юг (Стара Сърбия, Албания), канцлерът декларира, че Австро-Унгария би гледала със симпатия на нарастването на италианското влияние в Средиземно море, ако бъде зачитано статуквото в Адриатика и не се преследват амбиции това море да се третира като италианско езеро. Изложението на барона съдържа и един допълнителен елемент. Подчертава се, че Виена би приела с удовлетворение всяко положително за Рим развитие на тунизийския въпрос, а също и че Империята е готова да се застъпи по въпроса о. Кандия (Крит) да бъде предаден на Италия като база за „подсилване на нейната позиция в Средиземно море”²⁰.

Преговорите не получават по нататъшно развитие, тъй като са блокирани от италианска страна. Възможният мотив на Кайроли е нежеланието му чрез подобен акт на сближение с централноевропейските империи да повлияе негативно (с оглед на базата, която очертават в дълбочина австрийските „аванси” при преговорите) на френско-италианските отношения. Като се има в предвид обаче, че към момента тунизийската криза е вече в напреднала фаза, логиката на премиера – ако и да е основана на традиционния за Рим политически избор да се поддържа равновесие в отношенията с Париж и Берлин – се оказва губеща. Фактът, от друга страна, че с ускорен марш на окупационните си части през пролетта Третата република решава за две седмици въпроса за Тунис в своя полза, говори за избора на изпреварващото действие именно като средство да се неутрализира очертаващият се германо-австро-италиански блок²¹.

Франция установява своя протекторат в Тунис, но големият печеливш от тази ситуация, в крайна сметка, е Бисмарк. Успехът му има две „лица” и първото намира израз в предполагаемото, вече окончателно „изчистване” на френския синдром в италианската външна политика. От решаващо значение за привличането на Италия в германската орбита обаче е умело замислената и осъществена от Берлин манипулация на неофициално ниво – ударът, нанесен, върху иредентисткото движение на Апенините чрез радикалното пренасочване на общественото мнение във враждебна на Франция насока. Измеренията на това второ „лице” на канцлеровия успех са по-дълбоки поради факта, че се неутрализира „френската връзка” в италианския иредентизъм. Републиканска по характер, тази „връзка” е поддържана от пропагандната машина на френски реваншистки среди и преследва една ясна цел: трайното „смразяване” между Италия и Хабсбургската империя, за да се постави генерално под въпрос – чрез несигурния австрийски тил – ефективността на австро-германския пакт²². Казано в резюме, с успеха си Бисмарк постига умиротворяване и сигурност в южния сектор на подстъпите към Райха. Следващата стъпка ще бъде окончателната консолидация на централноевропейския блок, чиято концепция съвсем естествено отново подлежи на диктовка от германската столица.

Ето защо италианските мотиви за присъединяване към австро-германския съюз избледняват рязко при опита да им се припише някаква геополитическа, стратегическа или друга стойност с оглед непосредствената необходимост. Ако се тръгне по линия на необходимостта, мотиви биха могли да се дефинират най-

вече във вътрешнополитически план: обвързване с консервативните режими като предпоставка за стабилизиране на монархическия строй в страната; потвърждаване на гаранциите за приоритета на държавата над Светия престол (особено в светлината на надигналото се антиклерикално движение и протестните инициативи на Лъв XIII, получили подкрепа във Виена и Берлин); намиране на отдушник за психологическото напрежение след поражението в Тунис. Единствената актуална и обслужваща италианската сигурност външнополитическа предпоставка за присъединяване към империите е подобряването на отношенията с Австро-Унгария на базата на взаимния неутралитет и зачитането на регионалните интереси. Веднъж тръгнал и сам спрял по този път към Виена обаче, Рим се оказва лишен от възможността да влиза в нови преговори със собствена съюзна формула: като определящо в това отношение се налага германското становище, в чиято концепция за обвързване – без каквато и да било изненада – застава „взаимопомощта в случай на френска агресия“²³.

Няма съмнение, че антифренската ориентация на договора търси възможности за подсибяване интересите на Райха предимно в „италианския“ им аспект. Френското влияние има на полуострова дълбоки корени, а републиканските и други крайно леви организации поддържат там оперативност с висок интензитет. В тази връзка Бисмарк е убеден, че „изненадите“ откъм Апенините биха били по-лесно контролируеми в рамките на една договорна аргументация на правителствената воля и отговорност. Ето защо канцлерът отдава значение на италианските мотиви единствено в тяхното вътрешнополитическо съдържание²⁴. В същия контекст следва да се разглежда и презумпцията му по „Римския въпрос“: Бисмарк не допуска възможността Рим да третира съюза като средство за борба срещу папата, а изисква намирането на *modus vivendi* между Италия и Светия престол. Според него това е единственият път за неутрализирането на каквито и да било вмешательства – ултра или антиклерикални, зад които винаги може да се открие намесата и на Париж²⁵.

Тройният съюз е подписан на 20 май 1882 г. във Виена от граф Густав Калноки, външен министър на Австро-Унгария, и посланиците на Германия и Италия в австрийската столица княз Ройс и граф Николис ди Робилант. За италианския представител този финален акорд на проточилите се от февруари преговори е в действителност малко желан. Не от несъгласие с линията на сближение с империите на Хохенцолерните и Хабсбургите, а поради обстоятелството, че се действа прибързано, под диктата на психологически фактори, които олекотяват италианската позиция и не ѝ позволяват да постигне удовлетворителна защита на националните интереси. Консервативен по характер, договорът осигурява на Кралството известни гаранции за консолидация и защита на монархическия режим, а по отношение на ангажиментите определя: 1) задължението да не влиза в съюзи, насочени срещу някоя от страните-партньорки; 2) да изиска *casus foederis* от Германия и Австро-Унгария в случай на френска агресия и да изпълни същото изискване, ако Франция

нападне Германия; 3) да изпълни заедно с партньорите си *casus foederis* в случай на нападение срещу някоя от съюзните страни на две или повече държави; 4) да съблюдава благосклонен неутралитет, ако някой от партньорите бъде принуден да обяви война на друга държава, за да неутрализира нейна атака; 5) при заплаха да поиска предварителни консултации или да се включи в такива, ако е заплашен някой от партньорите; 6) да не сключва сепаративен мир в случай на съвместно водене на война; 7) да поиска или не подновяване на договора след 5 години²⁶.

В каква зависимост следва да се разглеждат актуалните обстоятелства в международен план, за да станат ясни опасенията на Робилант? В действителност френската агресия срещу Италия към момента е точно толкова малко вероятна, колкото и нападението ѝ срещу Германия. Не е възможно и партньорството на Париж с друга държава, доколкото Петербург е все още далеч от идеята за съюз с Третата република, а още повече след като от юни 1881 г. Русия влиза отново в Съюза на тримата императори заедно с Германия и Австро-Унгария. Наред с това наличният вече австро-германски договор от 7 октомври 1879 г. гарантира на Виена германското съдействие при руска агресия, а на Берлин – помощта на Монархията в случай на френска атака. Иначе казано, Италия се включва в съюза не толкова, за да обезпечи някакви свои приоритети на европейската сцена, а за да изиграе своеобразна поддържаща роля за чужди такива: според договорните си задължения Рим осигурява облекчение за Втория райх, отваряйки втори фронт в случай на френско нападение; или гарантира (чрез запазване на неутралитет) тила на Австрия, ако бъде атакувана от Русия. Империите-партньорки, от друга страна, не се ангажират със задължения за гарантиране на италианските интереси – нито във вид на компенсации при по-нататъшни австрийски завоевания на Балканите, нито като съдействие срещу Франция, ако последната продължи все така с активната си колониална политика в Северна Африка.

Или, според заключението, основано на анализа дотук, с приобщаването си към централноевропейските империи в Тройния съюз Италия далеч не намира „твърда почва след множество колебания и грешни ориентации“, както гласи една меродавна историографска оценка²⁷, а само един твърде неопределен изход от състоянието на изолация²⁸. В този смисъл обстоятелството, че именно граф Робилант – вече като външен министър – ще ангажира Кралството активно в месеците на „българската криза“ от средата на същото десетилетие, очертава ясно и „съюзната“ проекция в целите му: да нагнети ефективност, чрез която да направи възможно еманципирането на Италия в рамките на един вече подновен и съобразен с италианските интереси договор.

БЕЛЕЖКИ

¹ Симеонов, С. Италия, Европа и Берлинският конгрес. – Епохи, 2006, №3-4, 33–55.

² **Salvatorelli, L.** La Triplice Alleanza. Storia diplomatica (1877–1912). Milano, 1939; **Salvemini, G.** La politica estera dell'Italia dal 1871 al 1914. Firenze, 1944; **Volpe, G.** L'Italia nella Triplice Alleanza (1882–1915). Milano, 1939; **Cilibrizzi, S.** Storia parlamentare, politica e diplomatica d'Italia (Da Novara a Vittorio Veneto), vol. II (1870–1896). Napoli, 1939; **Silva, P.** La questione di Oriente al Congresso di Vienna allo scoppio della prima Guerra mondiale. – In: L'Europa nel sec. XIX, Padova, 1934; L'Italia fra le grandi Potenze. Roma, 1931; **Sandona, A.** L'irredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo-austriache. Bologna, 1932; **Salata, F.** La questione romana e la Triplice Alleanza. – In: Nuova Antologia, 1923; **Chabod, F.** Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896. Bari, 1962; **Morandi, C.** La politica estera dell'Italia da Porta Pia all'età giolittiana. Firenze, 1968; **Bonano, C.** L'evoluzione dell'Europa nella critica storica (Dall'Congresso di Vienna alla fine della seconda guerra mondiale). Padova, 1965; **Perticone, G.** La politica estera italiana dal 1861 al 1914. Torino, 1961; **Torre, A.** La politica estera dell'Italia dal 1870 al 1896. Bologna, 1959; **Candeloro, G.** Storia dell'Italia moderna. Vol. VI (Lo sviluppo del capitalismo e del movimento operaio 1871–1896). Milano, 1970 (В този текст изданието ще се ползва в руския му превод – вж. **Канделоро, Дж.** История современной Италии. Т. VI. Развитие капитализма и рабочего движения 1871–1896. М., 1973).

³ Storia d'Italia, vol. IV (Da Cavour alla fine della prima guerra mondiale). Torino, 1965, p. 382.

⁴ Показателен и същевременно любопитен, в този смисъл, е меморандумът на германския канцлер Ото фон Бисмарк от април 1868 г. до Дж. Мацини. В него между другото се казва: „Италия и Франция ще бъдат винаги съперници и често врагове. Природата им е осигурила една ябълка на раздора: Средиземно море – възхитителен излаз към центъра на Европа, на Азия и на Африка, канал между Атлантика и Тихия океан. На Италия ѝ принадлежи правото да бъде средиземноморска империя. Тя разполага на това море с брегове, десетки пъти по-дълги от тези на Франция... Империята на Средиземно море трябва да бъде постоянната мисъл, идея, цел на Италия и на нейните министри”. – Вж. **Cilibrizzi, S.** Op. cit., p. 204.

⁵ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., 170–171.

⁶ Storia d'Italia, vol. IV, Da Cavour alla..., p. 384. Към същите варианти в общи линии се придържа и **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 172.

⁷ Тласкайки Франция към Тунис, Бисмарк е колоритен до бруталност. Прочута е репликата му за „узрялата круша, която може да се развали или да бъде открадната от друг, ако Франция не побърза”. Известно е и „несдържаното” презрение, което канцлерът демонстрира спрямо италианските претенции: „нация, прогнила преди още да е възмъжала”, чиито „апетит е избуял, преди още да са ѝ пораснали зъбите”. Пред французите той с готовност изразява съгласието си, че италианците могат да бъдат насочени „да се поразходят” по посока на Киренаика или Триполи; обещава „още утре” да натовари фон Бюлов да сондира в този смисъл Рим. – Вж. **Манфред, А. З.** Образование русско-французкого союза. М., 1975, 148–149. По отношение на английските скрити мотиви би могло да се конкретизира следното: Англия не само няма интерес африканският бряг на Сицилианския канал (морският провлак между Сицилия и Тунис) да попадне в ръцете на силата, която вече държи сицилианския бряг, но също таи надежда, че „поглъщането” на Франция от Тунизийския въпрос ще ѝ отвлече вниманието от Египет. – Вж. **Silva, P.** Aspetti e fasi del problema del Mediterraneo occidentale nell'ultimo secolo. – In: Nuova Rivista Storica, giugno-ottobre 1924, p. 405.

⁸ След оставката на първия кабинет на Б. Кайроли текуществото в италианската управленска върхушка влиза в пореден цикъл. Наследилото го трето правителство (първото

и второто правителство на „левицата“ са в периода март 1876–март 1878 г.) на А. Депретис е на власт от 19 декември 1878 г. до 3 юли 1879 г. Вторият кабинет на Кайроли просъществува между 14 юли и 24 септември 1879 г., когато е реорганизирано и този вече трети екип на премиера успява да се задържи до май 1881 г. Без да се пренебрегва принципната нагласа на Депретис да води политика за закрепване на статуквото в Тунис, Кайроли е премиерът, който реално поема и носи отговорността за италианския провал и в тази проблемна ситуация – б.а.

⁹ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 172. Всъщност посланик Менабреа сондира неведнъж в Лондон мнението на британските държавници по въпроса за Тунис и френските амбиции. Впечатлението, което се налага от отговорите на маркиз Солсбъри и лорд Гренвил, говори за ясна позиция на неутралитет. – Вж. **Crispi, F.** *Politica estera. Memorie e documenti.* Milano, 1912, 89-90.

¹⁰ *Storia d'Italia*, vol. IV, Da Cavour alla..., p. 384.

¹¹ *Ibidem*, p. 385.

¹² **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 85. ¹³ *Storia d'Italia*, vol. IV, Da Cavour alla..., p. 385.

¹⁴ **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 84.

¹⁵ *Storia d'Italia*, vol. IV, Da Cavour alla..., 386-387.

¹⁶ По подробно вж. **Cilibrizzi, S.** *Op. cit.*, 191-194; **Hauser, H.** *Histoire diplomatique de l'Europe (1871–1914).* Paris, 1929, p. 193. (иредентизъм, от *Italia irredenta* – „Неосвободената Италия“ (итал.); става въпрос за територии на Австро-Унгария с италианско население).

¹⁷ **Chabod, F.** *Op. cit.*, 627-628.

¹⁸ **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 81.

¹⁹ *Ibidem*, p. 95.

²⁰ *Ibidem*, p. 96.

²¹ *Ibidem*, 97-98.

²² Внушения в тази насока намираме в **Billot, A.** *La France et l'Italie – histoire des annees troubles 1881–1899.* Vol. I. Paris, 1905, p. 24.

²³ **Crispi, F.** *Op. cit.*, p. 80.

²⁴ Предложеният от новия министерски екип Депретис (премиер) – П. С. Манчини (външен министър) вариант на договор за гарантиране на териториите, се оказва неприемлив във Виена и Берлин, вероятно поради желанието на правителството да се подsigури срещу папата и, съответно, нежеланието на имперските кабинети да застанат зад него. – Вж. **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 182.

²⁵ Защитата на монархизма е водеща максима във външнополитическите построения на германския канцлер. Русия и Италия са двете сили, където нестабилността на режима, според него, може да генерира заплаха за Германия. – Вж. **Бисмарк, Ото фон.** Цит. съч., 110-111, 132; **Salata, F.** *Op. cit.*, 86–90. В цитираното от автора писмо на Бисмарк до посланика във Виена Ройс дори се настоява австрийският кабинет да постави подписването на съюзния договор в зависимост от намирането на такъв *modus vivendi* (споразумение) между италианската държава и папството. Намесата на Франция може да бъде прогнозирана или по линията на евентуалната монархическа реставрация, винаги опряна на клерикализма, или по силата на актуалния, ясно изразен антиклерикализъм на републиканския режим. И в двата случая италианската държава рискува усложнения пред католическия свят, при липса на разбирателство със Светия престол.

²⁶ Текстът на този и на останалите договори на Тройния съюз са публикувани в **Стефанова, С.** Международни актове и договори (1648–1918). С., 1958, 287–293.

²⁷ Репликата е на Chabod, F. Sulla politica estera italiana. – In: *Orientamenti per la Storia d'Italia nel Risorgimento*, Bari, 1952. Отражена е като цитат в Bonano, C. *L'evoluzione dell'Europa...*, p. 225.

²⁸ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., 183–184. Авторът разширява заключението си с възможните позитивни последици от италианските съюзни връзки за решаването на „Римския въпрос“. Но предвид позицията на Берлин и Виена, подобна зависимост може да се интерпретира най-малкото условно.